

Управління культури
Сумської обласної державної адміністрації
Комунальний заклад Сумської обласної ради
"Сумська обласна бібліотека для дітей"

*«Мені моя сопілка і вівця дорожчі
від царського вінця»*

До 300-річчя від дня народження
Григорія Савича Сковороди
бібліографічний портрет

Суми, 2022

Управління культури
Сумської обласної державної адміністрації
Комунальний заклад Сумської обласної ради
"Сумська обласна бібліотека для дітей"

*«Мені моя сопілка і вівця дорожчі
від царського вінця»*

*До 300-річчя від дня народження
Григорія Савича Сковороди
бібліографічний портрет*

Суми, 2022

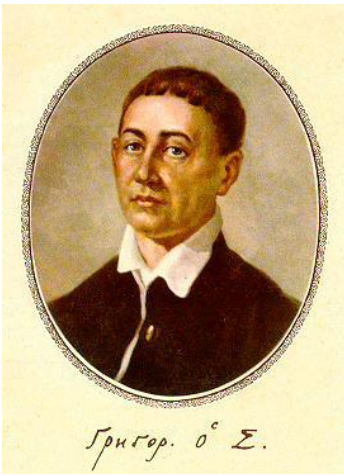
УДК 016 : 929 Сковорода
М 50

«Мені моя сопілка і вівця дорожчі від царського вінця» : бібліографічний портрет (до 300-річчя від дня народження Григорія Савича Сковороди) / КЗ СОР «Сумська обласна бібліотека для дітей» ; уклад. Т. І. Бурятова. – Суми, 2022. – 20 с.

Видання підготовлено з нагоди ювілею українського мандрівного філософа та байкаря, поета, богослова, педагога, композитора літургійної музики. У ньому відображено твори Григорія Сковороди і література про його життя та діяльність, які зберігаються у фондах бібліотеки. Посібник адресовано бібліотечним працівникам, організаторам дитячого читання, учням шкіл і тим, хто цікавиться життям і творчістю українського просвітителя-гуманіста Григорія Сковороди.

Склала
Відповідальна за випуск
Комп'ютерний набір
Комп'ютерна верстка
Тираж 3 прим.

Бурятова Т.І.
Тогобіцька Л.М.
Бурятова Т.І.
Ємельяненко Т.М.

*«Коли не можу нічим любій Вітчизні
прислужитися, в кожному разі
з усієї сили намагатимуся
нікому ні в чому не шкодити»*

Григорій Сковорода

Незабаром в Україні і світі відзначатимуть 300-річний ювілей Григорія Савича Сковороди. Філософ, ерудит, письменник, поет, співак... Він мав великий життєвий вибір: залишитися в Європі, виїхати до столиці Російської імперії й стати державним мужем, зрештою – знайти прихисток у Києво-Печерській лаврі... Не схотів. Бо головне для нього – залишитися самим собою: «Всяк мусить пізнати свій народ і в народі себе».

Григорій Савич Сковорода народився 3 грудня 1722 року в селі Чорнухах Лубенського полку на Полтавщині в родині малоземельного козака. У дитинстві малий Гриць дуже любив сидіти під вербою, спостерігати за навколишнім світом і грати на сопілці, подарованій старим кобзарем.

У дяка-скрипаля Гриць був на привілейованому становищі, бо хлопець вражав своєю допитливістю, до того ж у нього виявився незвичайної краси голос. Мелодії, за розповідями друзів, Григорій виводив ще дитиною, прагнучи усамітнення і споглядання навколишнього світу. Імпровізуючи на сопілці, він удосконалив інструмент і свою гру настільки, що міг передавати на ньому руляди птахів. У сім'ї незаможного козака Сави Сковороди співали українських пісень, сумлінно дотримувались народних звичаїв і церковних традицій. Дяк був, певно, освічений чоловік, бо прищепив здібній дитині любов до науки, навчив Гриця нотної грамоти і поставив першим співаком у церковному хорі, давав читати книжки, підготував до вступу в академію.

На дванадцятому році життя з торбинкою харчів, латинською граматиною та улюбленою сопілкою Григорій покинув рідну домівку й вирушив до Києва. Прекрасний голос Григорія, уміння грати на народних інструментах і загальні знання відчинили йому двері одного з найкращих європейських вишів того часу – Києво-Могилянської академії.

Так, у 1738 році здійснилася давня мрія хлопця – навчатися у Києво-Могилянській академії. Григорій став одним з найретельніших, особливо наполегливих і тямущих студентів.

Опанувавши такі музичні інструменти, як скрипка, орган, флейттраверс (поперечна флейта), віртуозно граючи на лірі, гусях, бандурі, він став незамінним у володінні багатьма інструментами, а гарний голос, обізнаність у царині музики визначили подальшу музичну кар'єру Григорія Сковороди. Київського бурсака на початку грудня 1741 року взяли до Глухівської співацької школи, звідки повезли до Петербурзької Придворної співочої капели – одного з найкращих тоді музичних закладів Європи. У різний час там звучали голоси видатних співвітчизників Сковороди – Марка Полторацького, Максима Березовського, Дмитра Бортнянського, Семена Гулака-Артемівського.

З 1742 по 1744 рік Григорій жив у Петербурзі, був співаком Придворної капели, прославився чудовим басом, майстерною грою на скрипці, флейті, бандурі, цимбалах і сопілці та композиторським талантом, створював музику на власні вірші. Капела та її соліст Сковорода перебували в центрі всіх музичних подій Петербурга: жоден бал чи урочиста подія не проходили без участі Придворного хору.

З нагоди коронації Єлизавети відбулися урочистості в Києві, які супроводжувала Придворна капела. Скориставшись нагодою, волелюбний Григорій Сковорода не повернувся до Петербурга і залишився продовжувати навчання у своїй alma mater.

У 1750 році великий меломан генерал Вишневецький взяв хлопця під опіку, понад усе цінуючи його за неабиякий талант до музики. Будапешт, Братислава, Прага, Відень, Галле... Там допитливий полтавець набував ґрунтовних знань, зустрічався з видатними людьми, познайомився з німецькою філософією, італійською культурою. Є свідчення, що йому навіть пропонували працювати в кількох університетах Європи.

Повернувся Григорій Сковорода в Україну у 1753 році і почав викладати поетику в Переяславському колегіумі. Він був старанним, чесним і неординарним учителем: писав байки, викладав стародавні мови, глибоко цікавився математикою, географією, економікою, навчав тих етичних норм, яких завжди дотримувався сам. Оскільки підручника з етики не було, Сковорода написав його сам. Це був його перший філософський твір, основою якого є думка, що ледарство — найбільша людська вада. Студенти любили вчителя, але той незабаром мусив залишити колегіум, бо працювати стало нестерпно від цькування й доносів.

Григорій Савич щедро ділився і музичними знаннями. Приватний сільський учитель чи викладач

Харківського колегіуму Сковорода являв собою на той час унікальну постать: до учнів він приходив, тримаючи в руках не звичну указку чи різку, а сопілку і флейту!

Протягом 1754-1759 років він жив у селі Коврай на Переяславщині, працюючи домашнім учителем у поміщика Степана Томари. Там написав значну частину віршів збірки «Сад божественних пісень». Згодом працював викладачем поетики, етики у

Харківському колегіумі. Учителюючи в Харкові, латинськими та українськими віршами написав «Байку Езопову» (1760 р.), склав дві вступні лекції до курсу етики. У наступні роки філософ пише трактати, філософські твори, збірку прозових байок «Байки харківські», а також твори: «Розмова дружня про душевний світ», «Кільце», «Розмова, звана алфавіт, чи буквар світу» та інші.

З 1769 року Сковорода вів мандрівне життя, не спокушаючись різноманітними посадами й чинами, відхиляючи пропозиції і світських, і церковних осіб.

У 1785 році Сковорода об'єднав тридцять віршів, написаних у різний час, у збірку «Сад божественних пісень».

Бачення світу Григорій Сковорода викладав у формі пісень, трактатів, діалогів, листів до численних друзів. Особливо любляв байку, вважаючи, що ця мудра іграшка ховає в собі небачену силу. Головні думки його байок: багатство скороминуще, чесноти ж вічні; справжня цінність людини визначається не одягом, титулами, багатством, а розумом, знаннями, працьовитістю і справедливістю.

Ясна річ, таку особистість не могли не помітити. Тому, коли 1787 року, подорожуючи Україною, російська імператриця Катерина II почула про ерудита, філософа й поета, одразу звеліла Потьомкіну привести його, аби поговорити про високі матерії та буття. В усі кінці Слобожанщини помчали вершники. А босонога знаменитість в убогій свитині сиділа край дороги й грала на сопілці. Поруч лежала злиденна напівпорожня торбинка з речами й паслася вівця. Коли гонець переказав чоловікові веління Катерини II, буцімто той відповів:

«Скажіть матінці-цариці, що мені моя сопілка і вівця дорожчі від царського вінця».

Григорій Сковорода добре почувався на природі, де зелені поля, чисті потічки, кучеряві ліси, жайворонки й соловейки: «Весна люба,

ах, пришла! Зима люта, ах, пройшла!». Свою філософію Григорій Савич транслиував у слові й музиці, а постійною супутницею його мандрів була флейта. Музика в його житті була домінантою світосприйняття, це є фактом незаперечним і доведеним у більшості досліджень про українського генія світової

культури. Виняткові музичні здібності – досконалий слух, чудовий голос, володіння багатьма інструментами, талант композитора і педагога – були засобом передавати філософію буття й світобачення, сутність якого називаємо нині національною бароковою традицією, що, власне, визначає засади українського музичного бароко.

Обравши долю мандрівного вчителя, філософа і народного співака, Григорій Савич, переходячи з міста в місто, із села в село, дорогою завжди співав або, вийнявши

з-за пояса свою улюбленицю флейту, награвав на ній сумні фантазії та симфонії. Співав народних пісень, духовні та світські канти і псалми, закладаючи тим самим історію української пісні-романсу.

Сковорода навчав, що в природі – краса і гармонія, а в суспільстві – несправедливість, і щоб змінити макросвіт (навколишнє), треба кожному змінити мікросвіт (тобто себе самого). Великий філософ доводив, що людина не може бути щасливою, якщо діє всупереч своїй природі.

У 72 роки поет пішки пройшов триста верств аж до Орловщини, де жив його учень і приятель Михайло Ковалинський, щоб передати йому рукописи своїх творів. А повернувшись, зупинився в селі Пан-Іванівці на Харківщині, був веселий, балакучий, згодом вийшов у сад і край дороги став копати яму. «Що це ви робите, Григорію?» – запитали здивовано друзі. «Та копаю собі могилу, бо прийшов мій час». Коли ж гості роз'їхалися, Сковорода помився, переодягнувся в чисту білизну, ліг на лаві й... заснув навіки. Нині село, де спочиває філософ, називається Сковородинівка.

Бачимо, що у спокусливі сіті заради «панства великого», заради «лакомства нещасного» наш великий філософ, поет і музикант Григорій Сковорода так і не дався, він з повним правом заповідав написати на своїй могилі: «Світ ловив мене, та не спіймав».

Спадщина композитора, поета, байкаря і філософа Григорія Савича Сковороди є дорогим надбанням української національної і світової культури. Лише в 1861-му вийшла невелика збірка його творів. Повна академічна збірка творів видана в Україні 2010 року. «Мандрівна академія», «людина-університет» своєї епохи. Це про Григорія Сковороду. За життя він не видав жодної книги. Натомість читачі його шукали самі, масово читали та цитували, переписували рукописи та пропагували їх. Про нього у творах згадував сам Тарас Шевченко: «Кругом листочки обведу та й списую Сковороду».

Творчість Сковороди відома у всьому світі, а особливо популярна в Німеччині. Надихаються його філософією й у далеких Японії та Китаї. Навіть Папа Римський Іван Павло II цитував Сковороду!

Особливо хочеться звернути увагу на зв'язки Григорія Савича із Сумщиною. Просвітницька діяльність українського Сократа тісно пов'язана з Лебединщиною. Він не раз побував у Сумах, селі Мала Чернеччина (Токарі) під Сумами, містах Лебедин та Охтирка, селах

Боромля (Тростянецьчина) та Рябушки (Лебединщина) і в багатьох інших населених пунктах нашого краю.

Так в Лебедині Скворода часто і подовгу гостював у свого товариша по Києво-Могилянській академії Федора Залеського, який завжди виявляв до мандрівного філософа зворушливу приязнь. Відомо, що в Лебедин він уперше прибув у 1782 році. Це незаперечний історичний факт. У двотомнику творів Сквороди згадуються прізвища учнів Василя Іванецького з Лебедина та Івана Андрієвського із села Азак, які навчалися піітики у Григорія Савича. Федір Залеський ретельно збирав і зберіг рукописи й листи свого знаменитого друга, заповівши їх разом із іншою спадщиною своєму синові. А його онук Михайло Михайлович Залеський у тій же садибі приймав у себе у 1859 році великого українського поета Тараса Шевченка і переказував йому сімейні спогади про перебування Григорія Сквороди на Лебединщині.

25 лютого 2017 року на фасаді будинку колишньої садиби Залеських у місті Лебедин урочисто відкрито меморіальну дошку, присвячену перебуванню тут Г.С. Сквороди.

Село Рябушки теж може пишатися тим, що по його землі ходив великий Скворода. Там його сердечно приймав Іван Тимофійович Красовський (приятель Федора Залеського). Саме тут Григорій Савич, як стверджують краєзнавці, плідно працював над рукописами своїх творів.

З метою увічнення пам'яті Григорія Сквороди іменем філософа в Україні названо не тільки величезну кількість вулиць, а й цілі населені пункти.

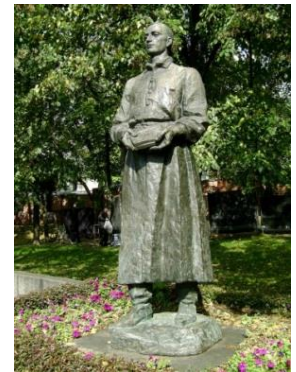
Існує Міжнародна літературна премія імені Григорія Сквороди «Сад божественних пісень», яка заснована 1 березня 2005 року громадською організацією «Чернігівський інтелектуальний центр» та Волинським товариством «Світязь» з метою розвитку вітчизняного книговидання і підтримки українських письменників, митців, науковців, журналістів, громадських діячів і меценатів.

Свого часу були засновані літературно-меморіальний музей Григорія Савича Сковороди у Національному історико-етнографічному заповіднику «Переяслав» у місті Переяслав-Хмельницький; на його батьківщині смт Чорнухах Полтавської області (нині Лубенський район), де також створено історико-культурний заповідник «Батьківщина Григорія Сковороди»; у селі Сковородинівка на Харківщині працював Національний літературно-меморіальний музей імені Сковороди, приміщення якого було знищено 7 травня 2022 року внаслідок влучання ворожої ракети, але колекція не постраждала.

Пам'ятники Сквороді стоять у Києві, Лохвиці (Полтавщина), Переяславі-Хмельницькому, Харкові, Сквородинівці на Харківщині, в Чорнухах.

21 червня 1996 року Національний банк України випустив срібну ювілейну монету номіналом 1000000 карбованців з посвятою великому українському філософу і вченому.

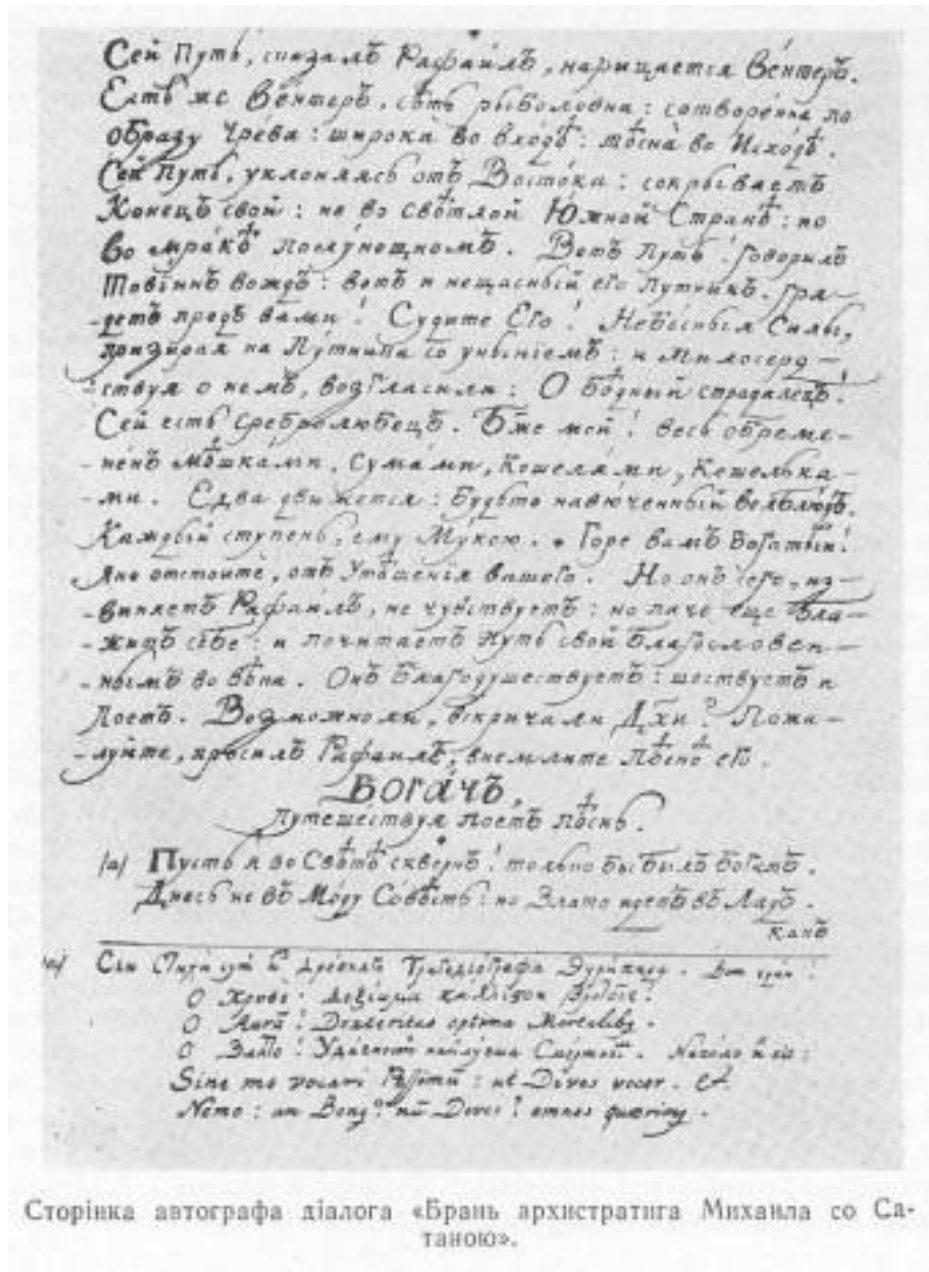

«Ознаки деяких спорідностей».

Всі знають, що портрет Григорія Сквороди зображений на 500-гривневій купюрі, але мало хто помічав на ній його малюнок – фонтан із написом «Не рівна всім рівність». Це ілюстрація з його книги

Банкнота номіналом 500 гривень випущена НБУ 15 вересня 2006 року.

Сторінка автографа діалога «Брань архистратига Михаїла со Сатаною».

Твори Григорія Сковороди, які знаходяться у фондах бібліотеки

Сковорода, Г.С. Байки Харківські. Афоризми / Г. С. Сковорода : упоряд., автор передмови Н. О. Батюк ; іл. : В. Д. Чернухи. – Харків : Прапор, 1972. – 108 с.

Сковорода, Г. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи / Г. Сковорода : упоряд. І. В. Іванько. – Київ : Наукова думка, 1983. – 642 с.

Сковорода, Г.С. Вибрані твори. В 2-х т. / Г. С. Сковорода. – Київ : Дніпро, 1972. – Т.1. – 271 с. ; Т. 2. – 278 с.

Сковорода, Г.С. Вибрані твори в українських перекладах [Текст] / Г. С. Сковорода : упоряд. текстів та передм. Л. В. Ушкалової. – Харків : Ранок, 2009. – 240 с.

Сковорода, Г. С., Котляревський, І. П. Вибране / Г. С. Сковорода, І. П. Котляревський ; вступ. ст. Н. О. Батюк. – Харків : Прапор, 1990. – 299 с. : іл.

Сковорода, Григорій Савич. Найкраще [Текст] / Григорій Савич Сковорода / пер. М. Кашуби [та ін.] : передм. Р. Цепика [та ін.] : в оформ. кн. та обкл. використано роботи худ. Д. Мовчана. – Львів : Terra Incognita, 2018. – 318 с.

Сковорода, Г. Пізнай в собі людину / Г. Сковорода. – Львів : Світ, 1995. – 528 с.

Сковорода, Г. С. Розмова про істинне щастя / Г. С. Сковорода : пер. укр. мовою, прим. В. О. Шевчука. – Харків : Прапор, 2002. – 280 с.

Сковорода, Г. Твори у 2-х т : Поезії. Байки. Трактати. Діалоги / Г. Сковорода. – Київ : Обереги, 1994. – (Сер. «Гарвардська бібліотека давньої української літератури»).

Сковорода, Г.С. (1722-1794) Сад божественних пісень [Текст] / Г. С. Сковорода: упор. текстів, передм. В.Шевчука – Київ : Національний книжковий проєкт, 2011. – 336 с. (Бібліотека шкільної класики).

Сковорода, Г.С. Сад пісень : вибрані твори / Г. С. Сковорода / худож. С. Артющенко : перекл. М. Зерова, В. Шевчука ; передм. В. Яременка. – Київ : Веселка, 1983. – 190 с.

Сковорода, Г. С. Твори / Г. С. Сковорода / худ. оформ. І. Гаврилюка. – Київ : Веселка, 1996. – 271 с. : іл.

Твори про нього

Алексеева, Таїсія. Григорій Сковорода : мандри у вічних пошуках істини : великі українці / Таїсія Алексеева // Я вивчаю українську. – 2012. – № 1. – С. 28-33.

Градовський, Анатолій. Творчість Г. Сковороди у контексті європейського бароко / Градовський, Анатолій, Галушко, Максим // Українська література в загальноосвітній школі. – 2015. – № 4. – С. 6-10. – Бібліогр.: С.9.

Гнатюк, Лілія Чому вивчення мови Григорія Сковороди актуальне для українців у ХХІ столітті / Лідія, Гнатюк // Дивослово. – 2013. – № 5. – С. 53-58. – Бібліогр.: С. 58.

Йосипенко, Сергій. Філософія, релігія, модерність Григорія Сковороди: з виступу на VI Академічній дискусії (пряма мова) / Сергій, Йосипенко // Дивослово. – 2013. – № 5. – С.51.

Каналюк, Валентина. Байки Григорія Сковороди / Валентина, Каналюк // Дивослово. – 2011. – № 10. – С. 24-28. – Бібліогр.: С. 28.

Климович, О.Ю. «У чому сенс життя»: (до річниці від дня народження Григорія Сковороди) : 9 кл. / О. Ю. Климович // Історія та правознавство. – 2011. – № 30. – С. 19-22.

Костюченко, Валентина. Григорій Сковорода – філософ, письменник, учитель, музикант, співець : заняття в «Літературній вітальні» / Валентина Костюченко // Дивослово. – 2012. – № 11. – С. 112-13. – Бібліогр.: С.13.

Великі українці : Григорій Сковорода – філософ, письменник, педагог: методичні матеріали / Національна бібліотека України для дітей ; авт.-уклад. Ю. Осадча, І. В. Слободянюк. – К., 2012. – 28 с. – Бібліогр.: С. 27-28.

Ткаченко, Лідія. Григорій Сковорода : екзистенційні доміанти життєтворення / Ткаченко, Лідія // Рідна школа. – 2014. – № 11. – С. 64-69. – Бібліогр.: С. 68-69.

Токмань, Ганна. Місце поетичної Сковородіани у системі діалогічно-екзистенційного вивчення української літератури / Ганна, Токмань // Дивослово. – 2015. – № 1. – С. 32-38.

Усатенко, Галина. Про Григорія Сковороду, ідентичність і давню літературу / Галина, Усатенко // Дивослово. – 2013. – № 5. – С. 47-50. – Бібліогр.: С.50.

Ушкалов, Леонід. Людина межі : Григорій Сковорода в рецепції Михайла Драгоманова / Леонід, Ушкалов // Дивослово. – 2014. – № 10. – С.52-57. – Бібліогр.: С. 57.

Електронні ресурси

Попович М.В. Сковорода Григорій Савич [Електронний ресурс] // Інститут історії України : [веб-сайт]. – Електрон. Дані. – Режим доступу: <http://surl.li/cdmew>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 26.05.2022.

Біографія Сковороди [Електронний ресурс] // Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського : [веб-сайт]. – Електрон. Дані. – Режим доступу: <http://surl.li/cdmfs>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 26.05.2022.

Музичний світ Григорія Сковороди [Електронний ресурс] // Музика : український інтернет-журнал : [веб-сайт]. – Електрон. Дані. – Режим доступу: <http://surl.li/cdmgo>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 26.05.2022.

Ушкалов Леонід. Неспійманий світом. Сковорода ловив кайф від мандрів [Електронний ресурс] // Історична правда : [веб-сайт]. – Електрон. Дані. – Режим доступу: <http://surl.li/cdmhr>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 22.05.2022.

Сковородіана [Електронний ресурс] // Національний літературно-меморіальний музей Г. С. Сковороди : [веб-сайт]. – Електрон. Дані. – Режим доступу: <http://surl.li/cdmin>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 22.05.2022.

м. Суми, вул. Петропавлівська, б.51
тел./факс: 22-00-82, тел. 22-00-66, 22-00-82
e-mail: sodb@ukr.net
<http://sodb.sumy.ua>